

Psałterz floriański

to jeden z najstarszych i najważniejszych zabytków języka i kultury polskiej. Jest to rękopis pergaminowy, zapisany teksturą, czyli średniowiecznym pismem kodeksowym. Dzisiejsza nazwa, pod którą znany jest manuskrypt o sygnaturze BN 8002 III, pochodzi od miejsca, w którym został odnaleziony – Sankt Florian w Górnej Austrii, w klasztorze Kanoników Regularnych zakonu św. Augustyna. Psałterz został spisany w trzech językach: łacińskim, polskim i niemieckim. Datuje się go na koniec XIV i początek XV wieku, bowiem rękopis ten nie powstał od razu jako całość – manuskrypt został spisany przez trzech skrybów. Wyraźna cezura w pracy nad Psałterzem pojawia się wraz z końcem karty 204v. Przerwanie prac nad rękopisem wiąże się ze śmiercią królowej Jadwigi, dla której najprawdopodobniej wykonano Psałterz floriański. Jest to najbardziej rozpowszechniona w nauce opinia dotycząca identyfikacji tego zabytku z postacią historyczną; niemałą rolę w przyjęciu tej koncepcji odegrały elementy heraldyczne pojawiające się na kartach rękopisu. Wciąż natomiast brak bardziej jednoznacznych ustaleń w kwestii miejsca powstania Psałterza floriańskiego oraz środowiska, w którym mógł on się zrodzić.

Wydania

Psałterz królowej Małgorzaty – pod taką nazwą Psałterz floriański został wydany po raz pierwszy w Wiedniu, w 1834 roku, przez St. Dunina-Borkowskiego. Kolejne wydanie, już pod dzisiejszą nazwą Psałterz floriański, ukazało się w roku 1883 w Poznaniu. Wydanie to przygotował Władysław Nehring i, jak głosi tytuł *Psalterii florianensis partem polonicam ad fidem codicis recensuit...* – było to wydanie wyłącznie części polskiej Psałterza. W przededniu II wojny światowej we Lwowie ukazało się kolejne wydanie rękopisu. Tym razem wydano wszystkie trzy wersje językowe. To znakomite wydanie było dziełem Ryszarda Ganszyńca, Witolda Taszyckiego oraz Stefana Kubicy pracujących pod redakcją Ludwika Bernackiego. Oprawą rękopisu oraz analizą pisma zajął się Aleksander Birkenmajer, natomiast opis miniatur sporządził Władysław Podlacha, heraldykę opracowała Helena Polackówna. W 2002 roku w Łodzi ukazał się reprint wydania lwowskiego, co prawda bez wstępu dotyczącego oprawy rękopisu oraz opisu miniatur, uzupełniony natomiast przez Marka Cybulskiego omówieniem współczesnego stanu wiedzy na temat Psałterza. W 2006 roku Wacław Twardzik na nowo opracował tekst Psałterza floriańskiego w ramach projektu badawczego *Biblioteka zabytków piśmiennictwa średniowiecznego*.

Kompozycja psalterza

Jest to jeden z najważniejszych zabytków piśmiennictwa polskiego, lecz polska wersja językowa to tylko część trójjęzycznego zabytku łacińsko-polsko-niemieckiego. Każdy werset zaczyna się od barwnego inicjału, a kolory inicjałów przypisane są do danego języka. I tak wersety łacińskie zaczynają się złotym inicjałem, polskie – niebieskim, a niemieckie – czerwonym. Zabytek ten składa się nie tylko ze 150 psalmów, hymnów i kantyków, lecz poprzedzony jest dwoma prologami; zawiera także *Symbolum Athanasianum* wpisane w psalm 118. Zakłócony jest również porządek psalmów, ponieważ po 117 następują 119 i 120, po czym wpisany został psalm 118 i dalej już konsekwentnie 121, 122 itd. Dwa prologi poprzedzające psalmy to: Prologus I – redakcja znanego w średniowieczu dzieła *De virtute psalmorum* (autorstwo przypisywane św. Augustynowi), umieszczanego jako wstęp do Księgi Psalmów; Prologus II to tzw. psalm 151, utwór apokryficzny, czyli pochodzący spoza kanonu Biblii. Natomiast *Symbolum Athanasianum* pojawia się w psalterzach już od epoki karolińskiej i zazwyczaj umieszczane jest na końcu psalterza po pieśniach. Umieszczenie go między drugą a trzecią częścią psalmu 118 można też znaleźć w czeskim *Psałterzu wittenberskim*, co wskazywałoby na ferialną proveniencję rękopisu. Także pozostawione po niektórych psalmach ślady tzw. doksologii, czyli słów wzywających chwałę Boga, każą przyjąć liturgiczny charakter Psalterza. Wskazać należy również na brak początkowej karty (tekst zaczyna się od góry karty 1r polskim werselem *Duszę wielbi*), na której najprawdopodobniej znajdowały się jakieś noty, znaki proveniencyjne i dedykacja dla królowej Jadwigi, które celowo zostały usunięte, by umożliwić sprzedaż cennego rękopisu. Brakuje też ostatniej składki czy może kilku składek, na których znajdowały się kantyki oraz być może jakieś modlitwy.

Habent et fata sua libelli

O dziejach Psałterza floriańskiego i zainteresowaniu jego historią można mówić od momentu, kiedy to kanonik Józef Chmel, bibliotekarz w opactwie św. Floriana, przekazał (w kwietniu 1827 r.) Bartłomiejowi (Jernejowi) Kopitarowi, kustoszowi Cesarskiej Biblioteki w Wiedniu, informację o odnalezieniu manuskryptu spisanego w nieznanym mu języku, najprawdopodobniej słowiańskim. Kopitar, wybitny sławista, rozpoznał polszczyznę i natychmiast podzielił się tą informacją z Samuelem J. Bandtkiem. Ten z kolei, na podstawie przesłanych przez Kopitara informacji, wydał w Krakowie (w roku 1827) broszurkę pod tytułem *Wiadomość o najstarszym moze psalterzu polskim w bibliotece WW. Kanoników Lateranskich w klasztorze s. Floryana niedaleko miasta Lintz w Wyzszej Austrii*. Od tego momentu zaczęły się starania o pozyskanie Psałterza floriańskiego do zbiorów polskich, czego zwieńczeniem był zakup dzieła przez rząd polski i przekazanie go Bibliotece Narodowej 30 kwietnia 1931 roku. Na początku II wojny światowej kodeks został wywieziony do Kanady, z której przywieziono go do Polski dopiero w 1959 roku. Od tego czasu przechowywany jest w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Wcześniejsza historia tego rękopisu nie jest w pełni znana. Na pewno w roku 1637 został on odnotowany w katalogu biblioteki w Sankt Florian przez Wolfganga Rainera. Natomiast z informacji znajdujących się na wyklejce oprawy Psałterza wynika, że w 1557 roku był własnością Bartłomieja Süssa, który zakupił rękopis od jakiegoś włoskiego kupca za siedem solidów. Pewną wskazówką w dziejach floriańskiego manuskryptu jest również jego oprawa, którą wykonał Heinrich Yegem, najwcześniej w 1564 roku.

Język

Psałterz został spisany przez trzech pisarzy w trzech językach: łacińskim, polskim i niemieckim. Wersje językowe nie są swoimi dokładnymi tłumaczeniami; powstawały niezależnie, choć można wskazać miejsca, w których pisarz ujednolicił tekst wedle wersji zapisanej w manuskrypcie. Przyjmuje się, że część pierwsza spisana została jeszcze w ostatnich latach XIV wieku, dwie kolejne powstawały na początku wieku XV – dokładniej wskazuje się na rok 1405, po którym powrócono do prac nad Psałterzem. Badania językoznawcze nie określają jednoznacznie, gdzie mógł powstać Psałterz floriański. Wskazywano zarówno na cechy dialektu śląskiego, jak również północnych i południowych dialektów małopolskich. Nie brano pod uwagę faktu, że cechy te mogły przedostawać się do rękopisu i nakładać na siebie w wyniku kopiowania ich z tekstów wcześniejszych. Byłby to zatem głównie problem redakcji tekstu, na co pośrednio wskazują części II i III Psałterza, w których znajdują się formy zbieżne z psalterzami czeskimi. Ponadto tylko te części mają tekst glosowany, tzn. uzupełniany przez dodatkowe objaśnienia, które są przeważnie elementami o proveniencji czeskiej. Natomiast tekst niemiecki spisany został w dialekcie wschodnio-średnioniemieckim, typowym dla Śląska, północno-wschodnich Czech, Moraw oraz środkowej i południowej Polski, zatem i Krakowa.

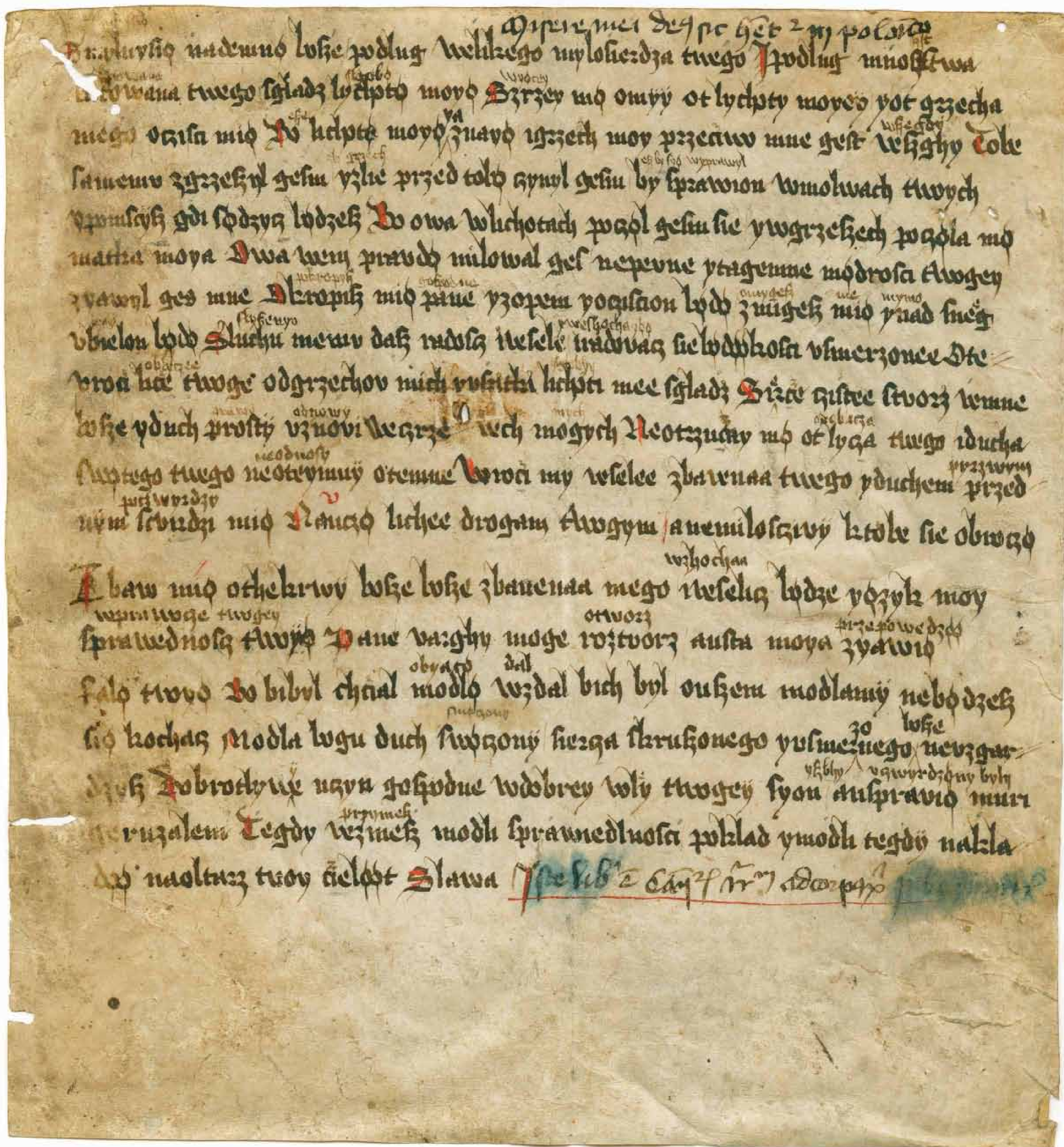
Terra incognita

Miejsc niejasnych, niezbadanych, w historii Psałterza floriańskiego wciąż jeszcze sporo. Nie wiadomo bowiem, kto zlecił wykonanie Psałterza, gdzie powstawał rękopis, co spowodowało, że dostał się w ręce włoskiego kupca, czy wreszcie – kiedy i w jaki sposób trafił do Sankt Florian. Niewiadomych jest znacznie więcej, jednakże bezsprzecznie najśłynniejszą zagadką manuskryptu są dwie splecione ze sobą minuskulne litery **mm**. Znak ten doczekał się rozmaitych interpretacji: jako dewiza (*Mons Mariae*) klasztoru Kanoników Regularnych w Kłodzku, czyli miejsca, w którym mógł powstać rękopis; jako *Miserere mei* (skrót psalmu 50); inicjał imienia Marii, siostry Jadwigi; czy jako dewiza dewocyjna królowej Jadwigi *Maria i Marta* (symbol życia czynnego i kontemplacyjnego). Tę plecionkę interpretowano również jako znak porozumiewawczy w korespondencji Jadwigi z papieżem Bonifacym IX. Podobny symbol odnaleziono jeszcze w kilku miejscach: na ścianie jednej z sal Zamku Wawelskiego, na roztruchanie (pucharze) drezdeńskim czy zabytkach z XV/XVI wieku w Czechach i Szwajcarii.

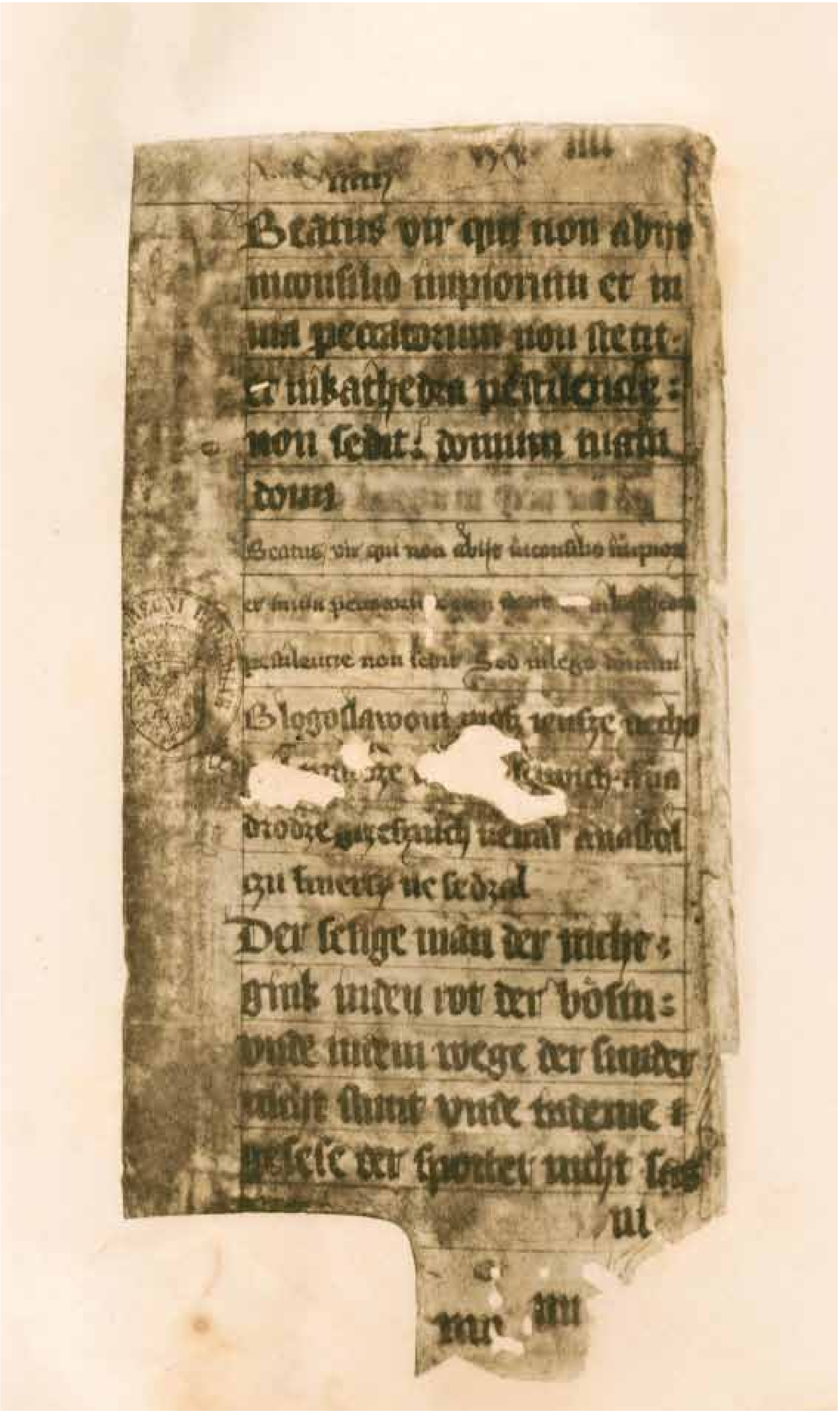

Peryferia

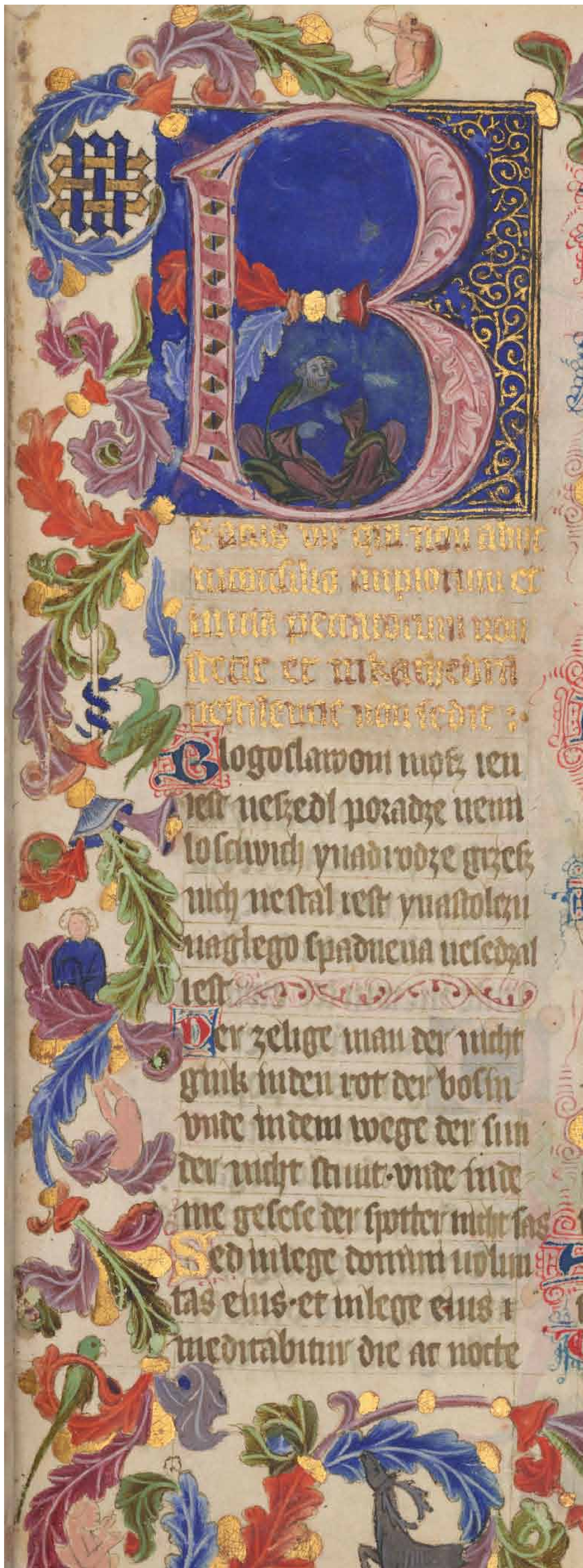
Nieodłącznym elementem historii Psałterza floriańskiego są dwie pergaminowe karty. Jedna to tzw. Karta praska, znana także pod nazwą *Psalterium trilingue*, odnaleziona we Wrocławiu w Bibliotece Uniwersyteckiej, a obecnie znajdująca się w Bibliotece Muzeum Czeskiego w Pradze. Jest to tzw. minuta, czyli próba pisma i rozplanowania układu trójjęzycznego tekstu psalterza. Jak wykazał Aleksander Birkenmajer, jest ona sporządzona tą samą ręką, co część pierwsza Psałterza floriańskiego. Druga karta to Karta Świdzińskiego, czy też medycka, przechowywana obecnie w Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu. Jest to odpis psalmu 50 – wykazujący podobieństwo do wersji zapisanej w Psałterzu floriańskim – sporządzony w krakowskim klasztorze Kanoników Regularnych, o czym świadczy zapiska znajdująca się u dołu karty *Iste liber est Canoniorum Regularium ad Corpus Christi in Kazimira*. Klasztor ten został założony w 1405 roku (jego założyciele wywodzili się z Kłodzka), jest to więc *terminus a quo* powstania tegoż odpisu.

Psalm 50, tzw. Karta medycka. Karta pergaminowa zawierająca odpis Psalmu 50 w j. polskim. Pocz. XV w. Dział Rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Sygn. Pawl. 132

Psalterium Trilingue, tzw. Karta praska. Karta pergaminowa z XIV w. zawierająca próbki pisma z fragmentami Psalmu 1 w j. łacińskim, polskim i niemieckim. Faksymile z XX w. Dział Rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Sygn. 6529/I

TRANSLITERACJA

przekształcenie średniowiecznego
pisma na współczesny zapis

Beatus vir qui non abiit
in consilio impiorum et
in via peccatorum non
stetit et in cathedra
pestilencie non sedit

Blogosławoni mōsz ien
iest neszedł poradze nemi
łosciwich ynadrodze grzesz
nich nestal iest ynastolczu
naglego spadnena nesedzał
iest

Der zelige man der nicht
ging inden rot der bosin
vnde indem wege der sun
dern nicht stunt • vnde inde
me gesese der spotter nicht sas

TRANSKRYPCJA

próba brzmieniowego oddania
średniowiecznego tekstu

Beatus vir, qui non abiit in consilio impio-
rum et in via peccatorum non stetit et in
cathedra pestilencie non sedit

Błogosławiony mąż, jen jest nie szedł po
radzie niemiłościwych i na drodze
grzesznych nie stał jest, i na stolcu nagłe-
go spadnienia nie siedział jest

Der selige Man der nicht ging in den Rot der
Bosin unde in dem Wege der Sunder nicht
stund unde in deme Gesesse der
Spitter sass

PIERWSZE /NAJSTARSZE

Psałterz floriański

TRANSLITERACJA

przekształcenie średniowiecznego
pisma na współczesny zapis

Exultate iusti in do
mino · rectos decet
colladacio
Weselcie se prawi w gos
podnie · prawim słusza po
fała
Frewit euch ir gerechtm
ingot · dem gerechtm czymt
das lop

TRANSKRYPCJA

próba brzmieniowego oddania
średniowiecznego tekstu

Exultate, iusti, in Domino, rectos decet
collaudatio.
Wiesielcie się, prawi, w Gospodnie! Prawym
słusza pofała.

B – fol. 3r

Inicjały – historia króla Dawida

Inicjały z przedstawieniami króla Dawida zostały wykonane w Psalterzu floriańskim zgodnie z panującą od kilku wieków konwencją. W inicjale pierwszego psalmu *Beatus vir* ukazano Dawida grającego na psalterium – instrumencie, którego staropolska nazwa „żałtarz” oznaczała również samą Księgę Psalmów. Drugi z większych inicjałów to „D” rozpoczynające Psalm 26 *Dominus illuminatio mea* (*Gospodzin oświecenie moje*). Król, przedstawiony wewnątrz litery, wskazuje dłonią na swoje oczy, aby dosłownie oddać treść Psalmu. Wśród mniejszych inicjałów na szczególną uwagę zasługuje umieszczona na fol. 2r litera „P” z Dawidem jako dzieckiem. Rozpoczyna ona apokryficzny Psalm 151, umieszczony tu jako prolog: *Parvulus eram inter fratres meos* (*Malutki jeśm był między bracią moją*).

D – fol. 41r

D – fol. 31r

P – fol. 2r

E – fol. 45v

E – fol. 51v

Świat na marginesach

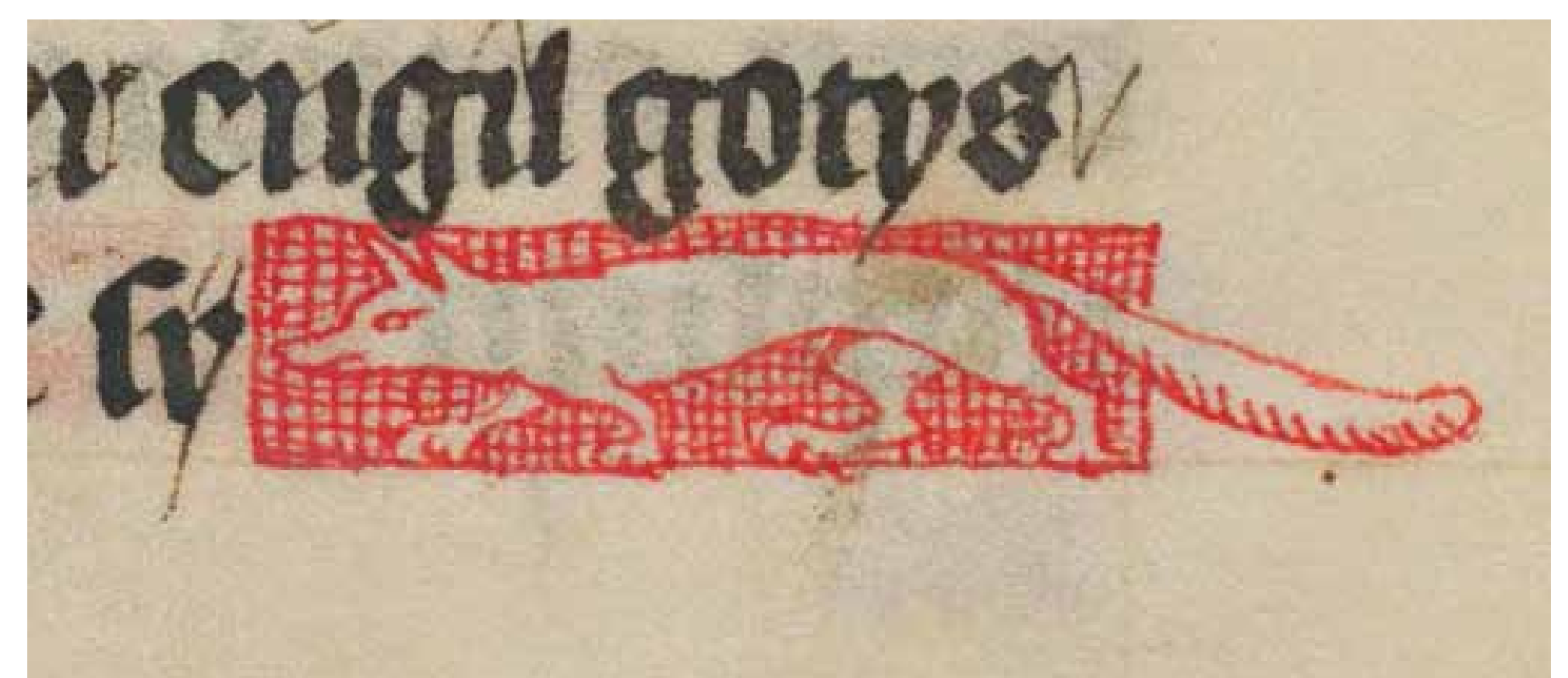
Margines w średniowiecznym rękopisie rządził się własnymi prawami. To na nim umieszczano wszelkie najdziwniejsze scenki i postacie. W prywatnych modlitewnikach dekoracje marginalne nie podążały za treścią rękopisu, lecz ukazywały świat nieskrępowanej średniowiecznej wyobraźni: fantastyczne zwierzęta, potwory i hybrydy, komiczne i frywolne scenki. W Psałterzu floriańskim marginalia pojawiają się tylko na kilkudziesięciu początkowych kartach. Nie są to miniatury o najwyższym artystycznym kunszcie, przykuwają jednak uwagę swoim urokiem i pomysłowością. Wśród listowia floratur pojawiają się nadzy jeźdźcy dosiadający lwa i dzika, syrena, lis ścigający ptaki, muzykanci czy zagadkowa postać przypominająca Mistrza Yodę bądź wampira Nosferatu.

Zwierzyniec między wierszami

Trójjęzyczna kompozycja Psałterza wymagała dokładnego zaplanowania objętości kolejnych wierszy tekstu. Wolne miejsca wypełniano ornamentальnymi wstawkami. Na kilku kartach w miejscu złotych plecionek i roślinnych wici niespodziewanie pojawiają się zwierzęta. Poza lisami, kaczkami i dudkami idącymi gęsiego, psami ścigającymi zające i nietoperzem, widzimy zwierzęta egzotyczne. Są więc papugi, pawie i małpa ścigająca lwa. Ten cały bestiariusz uzupełniają istoty fantastyczne: smoki, wiwerny, hydra, a nawet małpy z rybimi ogonami.

forchtinden in vnde yuden
dy do hoffin uf syne larme
hertzekeyt

Ut eruat amonte animas
eorum. et alar eos in fame

Abi witaigl zeshnertzi du
fze gich. ykammilie wglodze

Das her beneme von tode
ire zelen. vnde futtere sy in
dem himgn

Anima nostra sustinet
dominum. quoniam adiu
tor et protector noster est

Du ska naska cirzpi gospo
dina. bo pomocznik yod
guncza nask iest

Vnsir zele vfhilt got wen
her ist vnsir hulfer vnde

vnsir beschirmer ist her
Quia in eo letabitur cor
nostrum. et in nomine f
sancto eius sperauimus

Bo wneni weselich se bo
dze serze nake. ywiego f
swote ymo pwalh iesui

Wen in ym irfrewit wnt

vnsir hertze. vnde in syne
name den heyligen hofte
wir

Eiat misericordia tua
domine super nos. quemad
modum sperauimus in te

Bod: miloserdze twoye
uaduany. iacof: pwalh
iesui wcz

Is werde dine barmhe
rtzekeyt got uf vns. glichir
wise als wir gehoffit ha
bin in dich

Benedicam domi
num in omni tem
pore. semper laus eius in
ore meo

Ahwalicz bode gospodina
wkas dy cras. wes di chwa
la iego wuszech mogich

Ich lobe got in allir eit.
allis ist syn lop in minem
munde

In domino laudabitur
anima mea. audiant ma
nsveti et letentur

33

dicant semper magnifi-
cetur dominus. qui volu-
it pacem serui eius.

Radunze se ywesele bodz
cze gisz chzo prawdi moiey
ymowcze wekzi porwik
ou bodz gospodzin. gysz
chzo potona shugi iego.

Sich vrewin unde wer
din irvrent di do wellin
mine gerechtikeit. unde
sprechin allis gegrosit w
erte got dy do wellin den
vride vris knechtis.

Et lingua mea medita-
bitur iusticiam tuam. to-
ta die laudem tuam.

Aiozik moy pomnecz
bodze prawdo twoio. wsi-
stek dzen chwalo twoio.

Unde mine czunge ge-
denkit dine gerechtikeyt.
alle den tak din lop.

Non delinquit in
semetipso. non est timor

dei ante oculos eius.

Rzeki jest kiznwi abi ne-
zgizekzi sam wlobe. nee
boiazni bokzey przedoczima
iego.

Gesprochin hat der unge-
rechte das her gesunde
nicht in ym selbe. nicht
ist di vortche gotis vor sy-
nen ougen.

Quoniam dolose egit in
spectu. inueniatur in
iquitas eius adodium.

Bo lcznwe czimil przed
nim. nalezona bodz lich-
ota iego naniennawisz.

Wen felschlichen tet her
vor ym. das finden werde
sine missetot czudem hasse.

Verba oris eius iniqui-
tas et dolus. noluit intelli-
gere ut bene agerent.

Slowa ust iego lichota
ylesz. nechczal rozumecz
abi dobre czimil.

Dy todu umis unuidis

seyne hertzen der wert
zu dem gote letzte woen
vnd wut seyne zele an
den hemel reich wunder
lich zezin

*Hic finitur prologus la
tinus polonicus et theu
tunicus Et incipitur alter
similiter in latino in polo
nico et in theutunico*

*Tu se doconawa prolog
lacynsky polzky yuemeczki
Apoczina se drugi takiz
lacynski polzky yuemeczki
Hy heudet sich der prolo
gus latynsch polansch vnd
ducis vnd hebit sich der
anderu latynsch polansch
vnd ducis*

Daniulus eram inter
fratres meos et in
mor eram in domo patris
mei

*Malutki iesu bil medzy
braczo moio ymilodski iesu
bil w domu ozyza mego*

Aleyu bin ich gewast vñ
du meyn brudern vñ in
geste bin ich in dem huse
meines vaters

Dan oues patris mei oia
mis mee operate sunt or
gana ⁊ digiti mei fecerunt
psalterium

Pass iesu owoze ozyza me
go. Roze moie vczyni so
organu apalte moie strogili
so haltarz

Ich hutte der schorwe mey
ues vaters in dem hende ⁊
machten en organ vñ
meine fingeru schuffen
ein schalter

Qui annunciant iste deus
omnium exauditor est ipse
misit angelum suum et re
cepit me ab ouibus patris
mei et vixit me in misericor
dia sua victioni sue

Kto swastowal bogu me
mu ten gospodzin w hrech
wischuszca iest on poslal an

de manu inimici de regi-
onibus congregauit eos

Ręce nrywe grz wy-
kupem so od gospodna
gecz odkupyl zronky
ueprzyiaczelske az z
krolewst sebral gee

Nu sprachen dy dy ir-
lost seyn von dem hren
dy her irlost hat von
der hant des vundes

A solis ortu et occasu
ab aquilone et mari

O dewschoda slouca
alz do zapada odpol
uoczy alz ymorla

Von dem ofgange
vnd vndirgange der
sunnen von der mitt-
nacht vnd von mere

Erauerunt in soli-
tudine i iniqua via
ciuitatis habitauit
non inueniunt

Zblaudzyl so na-
wlezy bez wod drogy

mała przebita ne-
nalesly

Ge erret han se in der
wusteninge om wasser
den wek der stat ir wo-
nung vonden sy nicht

Esurientes et sicien-
tes anima eorum i ipis defecit

Maczyszy y wp-
rzelpy cy dusza gyth
wuych zagynala gest

Hungerunde vnde
durstende yst ia yn v-
organgen ir sele

Et clamauit ad mi-
sericordiam suam
et de necessitatibus cor-
rexit eos

Izawolaly so han
pauw gby ludzyl
so alz potrzebysy gy-
ch wytachl ve

Unde sy schreyen zu
dem hren alz sy ge-
wyget worden vnde
her lebigte sy vo iren

mea ingressus sum redi
me me et misere mei

Ale ia wnewmowacz
we moiem wkiedol iesu. i
odkupi me ysmithy se na
tenno

Vth werlich in minir vn
schult ingegangen byn. i
erlose mich unde dirtarne
dich myn

Des enim meus stetit
indirecto. in ecclesijs bene
dicam te domine

Roga wem moia stala
iest naprawem. wzerec
wach chwalic. zebe budo
gospodne

Min fuis werlich stant
inden gerechtm inden
kurthe lobe ich dich got

Gloria patri et filio et
spiritui sancto

Slawia orzcu ysmowi y
swotennu duchu

Are sy dem vater unde de
m sone unde heiligen geiste

omnis illuminatio mi
ca: et salus mea quem
timebo 222-222

Gospodzin ostweceue mo
ie. yzbawene moie iegok
se budo bac

Got mine erluchtinge
unde mine erlosunge wen
vordite ich

Dominus protector uite
mee. a quo trepidabo

Gospodzin odgumcia firwo
ta mego. przedum fze budo
dzker

Got beschimmer mynis le
buis. vor weme erlebe ich

Dum aporpinquant su
per me nocentes ut etant

Propterea confitebor tibi
in nationibus domine. et
nomini tuo psalmum di
cam

Przeto spowadacz se bto
tobe whidzoch gospodnie.
ytweemu ymieni psalm bo
to molwicz

Domine bekenne ich
dir inden geslechten got. un
de dyne namen den zaln
spreche ich

Magnificans salutes re
gis eius. et faciens miseri
cordiam tristo suo dauid:
et usque in seculum semi
ni eius

Gelikoż moż zbawienia
ciola iego. yzmo unlosedze
pomazaniu sweni dawi
dowi yplodu iego az uaweki

Grosende dy erloshingen
sines kunges unde tunde dy
barmherzikeyt syne ge
salbetu dauid. unde syne
some bis in ewm

Deli enarrant glori
am dei. et opera in
amini eius annuntiat
firmamentum

Ne bosa wipowadajo fla
wo boszo. adlutky roku ie
go. powadajo szwerdzene

Dy hy mele sagen dy ere
gotis. unde dy werk siner
hende kundyget das feste
munge

Dies diei eructat verbum
et nox nocti indicat scien
tiam

Den duown wirziga fla
wo. auocz noty ukazuge
nauko

Der tak dem take tichtet
das wort. unde dy nacht
der nachte beczuget di list

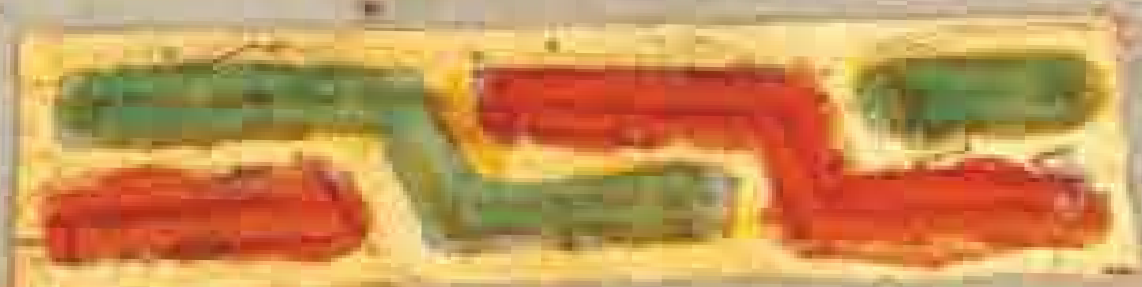
Non sunt loquiele neque
sermones. quorum non au
diantur voces eorum

Nec molu any powescy
gich se ueslich bi cho glosso
we gich

Do vilen di do wirkin dy
missetot. vs getriben sint
sy vnd muichten nicht ge
sten

Noli emulari in ma
lignantibus ne
que zelaueris facientes
iniquitatem

Necherz milowan biez
wezlocznoczich. any milu
cznoze lichoto

Nicht salt du gemeyt
sin inden bocheynden.
vnde nicht salt du libin
den tunden dy missetot

Quoniam tamquam
femini velociter arescent
et quemadmodum ole
ra herbarum cito decident

Bo iaco sano richlo zwo
dno. y iaco kapusta zol
richlo spadno

Wen als das hem suel
lich vordort. vnde glich
irwis also dy kute der
wreze schur vormalin sy

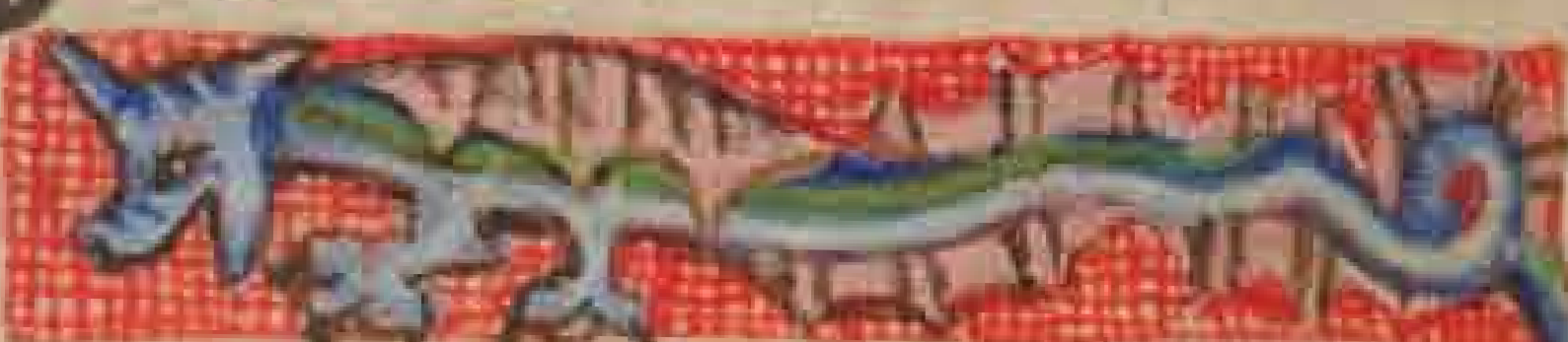
Spera in domino et fac
bonitatem. et inhabita ter
ram et pascaris in diuicijs
eius

Pway wgospodnia acmi
dobroto. aprzebiway naze
mi y pastwon bodzek wbo
gaczstwech iego

Hoffe ingot vnde tu dy
gute. yu wone dy erde un
de wirst gefuterit in irem
richtum

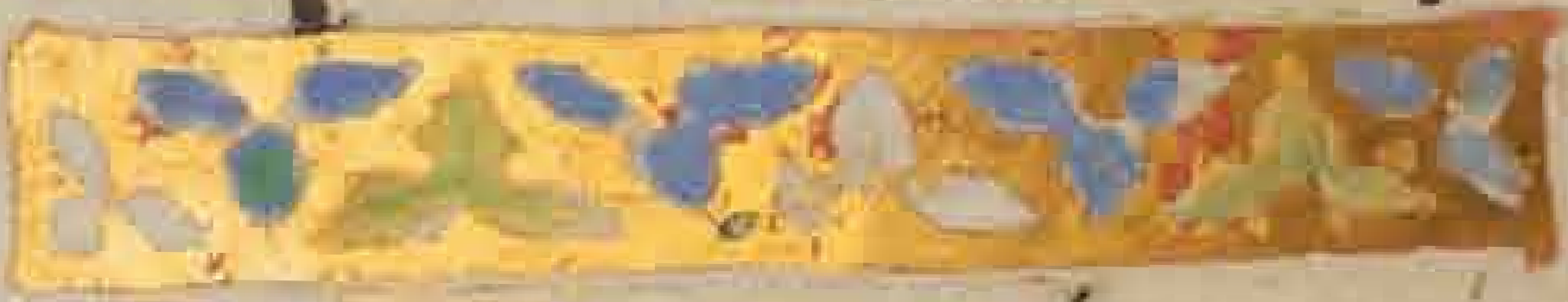
Delectare in domino. et ta
bit tibi petitiones cordis tui

Kochay se wbodze. adac
proshy serza twoiego

Gehustige ingot vnde her
gibt dir dy bete dinis heizim

Revela domino viam
tuam et spera in eo. et ipse
faciet

Ziaw gospodni drogo
twoio. apway wen aonzi
vzim

Offenbare gote dinen wek
hoffe in yu vnde her tit